

Indledning

Psykisk arbejdsmiljø

Der er ingen tvivl om, at det psykiske arbejdsmiljø har en afgørende betydning for menneskers helbred og trivsel. Problemerne er store, og de vokser. Derfor er det nødvendigt at rette opmærksomhed mod dette felt, som i fortsat stigende grad udfordrer både medarbejdere, arbejdspladser og samfundet. I dette temanummer, det første af to om psykisk arbejdsmiljø, dykker vi ned i de komplekse forhold, der påvirker vores arbejdsmiljø og præsenterer aktuelle forskningstemaer, analyser samt mulige løsninger.

Tilbage i 2008 dedikerede vi et temanummer til det psykiske arbejdsmiljø. Dengang bemærkede redaktørerne (Sørensen et al., 2008) en markant ændring: Det, der før var svært at italesætte på arbejdspladsen (Kristensen, 2007), var blevet nødvendigt at forholde sig til. Siden da er der sket væsentlige udviklinger, en af de vigtigste er nok bekendtgørelsen om psykisk arbejdsmiljø, der kom 2020 (AT). Det psykiske arbejdsmiljø har ellers tidligere været vanskeligt at regulere, i og med at det hører under lovgivningen, men samtidig er uløseligt forbundet med nogle af de forhold, der hører under ledelsesretten og dermed aftalesystemet. Bekendtgørelsen slog imidlertid fast, at arbejdsgiven har et eksplicit ansvar for det psykiske arbejdsmiljø og klarlagde, hvad dette omfatter. Konkret er der kommet særlige bestemmelser om arbejdsmængde, tidspres, krænkende handlinger og høje følelsesmæssige krav. Derudover er der kommet vejledninger, der påpeger en forøget risiko for sygefravær og depression, hvis der ses kombi-

nationer af disse særligt belastende faktorer ude på arbejdspladserne (Arbejdstilsynet).

Bekendtgørelsen repræsenterer kulminationen på årtiers forskning, som viser, at et dårligt psykisk arbejdsmiljø kan føre til alvorlige helbredskonsekvenser, herunder hjertekarsygdomme, angst, PTSD, depression og øget risiko for selvmord ved oplevelser som fx vold og mobning på arbejdspladsen (Conway et al., 2022; Niedhammer et al., 2021; Rudkjøbing et al., 2020; Rugulies et al., 2017, 2023). Desuden belaster det dårlige arbejdsmiljø arbejdspladser med højt sygefravær og øget personaleudskiftning (Niedhammer et al., 2013; Pedersen et al., 2024) og koster samfundet dyrt i form af tidligere arbejdsmarkedsexit (Sundstrup et al., 2017, 2021) og økonomiske omkostninger (Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø, 2023).

En opgørelse fra sidste år (ibid.) viste, at stressrelateret fravær koster danske arbejdspladser mindst 16,4 mia. kroner årligt. Ud over den økonomiske betydning peger dette på, at et godt psykisk arbejdsmiljø ikke kun er et ideal, men en nødvendighed. Men at forbedre det psykiske arbejdsmiljø er komplekst. Ofte kan det være svært at få øje på præcise årsagssammenhænge, og simple værktøjer kan sjældent løse de indbyrdes forbundne problematikker (Clausen et al., 2023; Hagedorn-Rasmussen et al., 2022). Forskning fremhæver derfor behovet for flerstrengede, organisatorisk forankrede løsninger (Andersen et al., 2024; Arnetz, 2022).

I Norge har man indført begrebet "organisatorisk arbejdsmiljø" som en måde at fokusere

på arbejdets strukturelle og formelle aspekter, der påvirker arbejdsmiljøet, fx ledelsesstrukturer og opgaveorganisering (STAMI). I Danmark debatteres, om ”psykosocialt arbejdsmiljø” er et mere passende begreb, da det favner både individuelle og sociale dimensioner. En sådan rammesætning kan hjælpe med at flytte fokus fra individet til hele organisationen.

Arbejdsmiljø har på mange måder fået en øget politisk og strategisk betydning. Et godt psykisk arbejdsmiljø er blevet et vigtigt konkurrenceparameter i en tid, hvor arbejdsmarkedet oplever stigende rekrutteringsudfordringer, og yngre generationer kræver arbejdsglæde og udviklingsmuligheder. Den teknologiske udvikling, især inden for kunstig intelligens, tager også fart og har stor betydning for arbejdsmarkedet i disse år, og skaber nye muligheder, usikkerheder og forventeligt ændringer i arbejdet.

Det er sket meget siden temanummeret i 2008, men flere af temaerne fra det daværende nummer er stadig relevante. Forhold som relationer, følelser, faglighed, indflydelse, mening i arbejdet og stress som faglig krænkelser er fortsat meget aktuelle og er sidenhen blevet yderligere belyst – også i artikler i tidsskriftet. Flere begreber er kommet til som fx moralsk stress, forråelse, skyggearbejde og omsorgstræthed. Alle hører til i spændingsfeltet mellem arbejde, faglighed og psykisk arbejdsmiljø og sætter arbejdsmiljøet på dagsordenen med ny kraft, og flere af dem har også været behandlet i tidligere numre af Tidsskrift for Arbejdsliv (Andersen et al., 2020; Vaaben et al., 2023).

I dette temanummer præsenterer vi forskning, der belyser både de vedvarende og nyere problematikker – samt fremadrettede løsninger. Artiklerne i dette temanummer dykker ned i flere vigtige emner som unges psykiske mistrivsel og udfordringerne ved mikroaggressioner, som særligt rammer unge i oplæring. Blikket rettes også mod ældreplejen, hvor medarbejdere dagligt må navigere i forskellige

og ofte modstridende krav. Og slutteligt ser vi nærmere på lederens rolle i en artikel om mellemledere og i boganmeldelsen af Signe Groth-Brodersens bog: ”Du gjorde mig syg, mens jeg tog ansvar”.

Artiklerne giver os en større forståelse af begreber som bl.a. ”usynligt moralsk arbejde” og faglig autonomi, og gennem de fire artikler får vi indsigt i en række centrale og aktuelle tematikker, der alle præger det psykiske arbejdsmiljø i dag.

Mette Lykke Nielsen og Barbara Marstrand beskriver i første artikel ”En særlig sårbar generation?”, hvordan alternative repræsentationsformer kan nuancere forståelsen af unges arbejdsrelaterede psykiske mistrivsel. Med udgangspunkt i 50 kvalitative interviews med unge mellem 22-31 år i deres første job eksperimenterer forfatterne med poetiske repræsentationer og kunsthistorier som metodiske greb. Dette gøres som modvægt til populærvidenskabelige generationsbetegnelser som ”Generation Z” og ”The Snowflake Generation”, der ofte placerer ansvaret for mistrivsel hos den enkelte unge eller en hel generation. De poetiske repræsentationer viser i stedet, hvordan psykisk mistrivsel er tæt forbundet med arbejdslivets materielle og sociale virkelighed, mens kunsthistorierne er med til at fremhæve de konkrete arbejds kontekster gennem visuelle referencer til en fælles arbejdskultur. Artiklen argumenterer således for, at disse alternative repræsentationsformer kan indfange, hvordan unges psykiske mistrivsel ikke er statisk, men relationel, bevægelig og kontekstuel indlejret. Forfatterne viser også, hvordan unge ikke vender præstationskulturen ryggen, men snarere forsøger at balancere mellem at præstere og beskytte deres mentale helbred. Artiklen konkluderer, at alternative metodiske greb kan bidrage til at nuancere forståelsen af unges mistrivsel ved at synliggøre dens komplekse sociale og materielle sammenhænge med arbejdslivet

frem for at reducere den til individuelle eller generationelle karaktertræk.

Sara Lei Sparre, Anders Winkler og Laura Skifter Andersen undersøger i artiklen "Omsorgsarbejde på trods", hvordan medarbejdere i den danske ældrepleje skal forholde sig til forskellige og ofte modstridende krav i deres daglige arbejde. Gennem kvalitative interviews med 38 fagprofessionelle, herunder sygeplejersker og social- og sundhedsmedarbejdere, belyser studiet, hvordan personalet konstant udfører et usynligt moralsk arbejde, når de skal balancere mellem systemets krav om effektivitet og dokumentation på den ene side og ønsket om at yde personlig omsorg på den anden. Artiklen viser, hvordan medarbejderne ofte står i nærmest umulige situationer, hvor de tvinges til at gå på kompromis med deres faglige idealer og selvforståelse. Dette kontinuerlige pres kan over tid føre til forskellige reaktionsmønstre: Nogle bliver overinvolverede i borgernes liv, andre bliver meget rigide og fastholdes i en systemtænkning, mens en tredje gruppe reagerer med følelsesmæssig distance og ligegyldighed. Undersøgelsen peger på, at selv om den enkelte situation måske ikke er en stor belastning i sig selv, kan den samlede effekt af mange daglige kompromiser slide medarbejderne op og i værste fald føre til udbrændthed eller jobskifte. Forskerne argumenterer for, at større faglig autonomi og selvbestemmelse i arbejdet kunne være en vej frem for at mindske presset på medarbejderne og dermed sikre bedre fastholdelse i sektoren.

I artiklen "Mikroaggressioner rettet mod unge SOSU- og tjenerelver i oplæring" undersøger Katrine Thea Pløger, hvilke antagelser der ligger bag SOSU- og tjenerelvers oplevelser med mikroaggressioner knyttet til kategorierne "ung" og "eud-elev" i deres praktikforløb. Mikroaggressioner er verbale eller nonverbale handlinger, der foregår på et mikroniveau, men som hænger sammen med antagelser om særlige grupper i samfundet. Analyserne viser, at kategorierne "ung" og

"eud-elev" kobles til antagelser om mangel på arbejdsmoral og professionalisme, uvidenhed og bedrevenhed og andenrangsmedarbejder. Artiklen diskuterer, hvorvidt mikroaggressioner i en arbejdslivskontekst kan kollektivisere arbejdet med psykisk arbejdsmiljø ved at kunne anskue antagelser på tværs af individer, arbejdspladser og brancher og målrette indsatser om psykisk arbejdsmiljø for fx eud-elever og bidrager hermed med et nyt perspektiv på psykisk arbejdsmiljø. Artiklen står på skuldrene af 17 dybdegående kvalitative interview med tjenerelver og SOSU-elever.

Som den sidste videnskabelige artikel i dette nummer bringer vi et bidrag fra vores norske kolleger, Bente Lilljan Lind Kassah, Hilde Nordahl-Pedersen og Maria Renée Wølner. De interesserer sig for den store personaleomsætning på mellemliderposterne i det norske sundhedsvæsen og har derfor lavet kvalitative interviews med seks mellemlidere, som har forladt deres jobs. I artiklen undersøger de, hvordan mellemlidere i det norske sundhedsvæsen reagerer på det psykosociale arbejdsmiljø gennem forskellige individuelle mestringsstrategier, gennem hvilke de forsøger at håndtere emotionel dissonans i en balance mellem følelser og normer for, hvordan de kan, eller ikke kan komme til udtryk. På den baggrund dykker de ned i de organisatoriske forhold, som skaber rammerne om arbejdet og som bl.a. binder tiden, skaber uforudsigelighed, arbejdspress og ensomhed for mellemliderne. Artiklen slutes derfor af med nogle bud på, hvordan man ville kunne ændre på forholdene, så mellemliderne kunne få bedre betingelser og ikke ville være nødsaget til at skifte job.

Temanummeret byder også på en kronik, skrevet af Joanna Kastrup, Ida Kleis Boll, Katrine Schütt og Mia Hynding, som byder indenfor i "kulturcasinoet" og adresserer de risikable for-

hold, der gør sig gældende i kulturbranchen, som de netop har uddannet sig ind i.

Sidst i dette temanummer bringer vi en anmeldelse, skrevet af Elvi Weinreich. Hun anmelder Signe Groth-Brodersens bog: ”**Du gjorde mig syg, mens jeg tog ansvar**”.

Dette nummer er støttet af TrykFonden som et led i fondens satsning på forskning i arbejdsliv.

Rigtig god læselyst

*Nana Katrine Vaaben, Jakob Krause-Jensen, Rikke Thomsen, Sisse Grøn & Iben Louise Karlsen
Temaredaktion*

REFERENCER

- Andersen, Lars Peter, et al., 2024, A participatory and comprehensive intervention to improve violence prevention in two high-risk occupations: effect and process evaluation of a stepped wedge cluster randomised trial. *BMC public health* 24(1):1043.
- Andersen, Malene Friis, Ajslev, Jeppe, Tanggaard, Lene og Svendsen, Peter Aske, 2020, Skakmat - kan prisen for indflydelse blive for stor? Skygearbejde og workarounds blandt ansatte i psykiatrien, *Tidsskrift for Arbejdsliv* 22(3).
- Arnetz, Judith E., 2022, The Joint Commission’s new and revised workplace violence prevention standards for hospitals: a major step forward toward improved quality and safety. *Joint Commission journal on quality patient safety* 48(4):241-245.
- Arbejdstilsynet, AT: Bekendtgørelse om psykisk arbejdsmiljø - Arbejdstilsynet (at.dk), hentet 13/09-2024
- Clausen, T., Hagedorn-Rasmussen, P., Lund, H. L., Mathisen, J., Langager Olsen, E., Rod, N. H., Thomsen, R., & Vestergaard Christiansen, S. (2023). *Psykosocialt Arbejdsmiljø på Regionale Arbejdspladser (PARA): Viden der virker*. Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø. <https://www.forhandlingsfaellesskabet.dk/media/lj3jdnkgk/19-0060-73-para-samlet-rapport-og-bilag.pdf>
- Conway, Paul Maurice, et al., 2022, Workplace bullying and risk of suicide and suicide attempts: A register-based prospective cohort study of 98 330 participants in Denmark. *Scandinavian journal of work, environment health* 48(6):425.
- Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø, NFA, 2023, Fravær i forbindelse med stress koster danske arbejdspladser mindst 16,4 mia. kroner årligt.
- Hagedorn-Rasmussen, Peter, et al. “Dilemma-tænkning – Lærende Respons På Arbejdsmiljøet.” *Tidsskrift for Arbejdsliv*, vol. 24, no. 4, 2022, pp. 43–58, <https://doi.org/10.7146/tfa.v24i4.135162>.
- Kristensen, Tage Søndergård, 2007, Stress – et fælles ansvar, i *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 9, 2, 86-90.
- Niedhammer, Isabelle, Sandrine Bertrais, and Katrina Witt, 2021, Psychosocial work exposures and health outcomes: a meta-review of 72 literature reviews with meta-analysis. *Scandinavian journal of work, environment health* 47(7):489.
- Niedhammer, Isabelle, et al., 2013, Psychosocial work factors and sickness absence in 31 countries in Europe. *The European Journal of Public Health* 23(4):622-629.
- Pedersen, Jacob, et al., 2024, The labor market costs of work-related stress: A longitudinal study of 52 763 Danish employees using multi-state modeling. *Scandinavian Journal of Work, Environment Health* 50(2):61.
- Rudkjoebing, Laura A, et al., 2020, Work-related exposure to violence or threats and risk of mental disorders and symptoms: a systematic review and meta-analysis. 46(4):339-349.
- Rugulies, Reiner, et al., 2023, Work-related causes of mental health conditions and interventions for their improvement in workplaces. *The Lancet* 402(10410):1368-1381.
- Rugulies, Reiner, Birgit Aust, and Ida EH Madsen, 2017, Effort-reward imbalance at work and risk of depressive disorders. A systematic review and meta-analysis of prospective cohort studies. *Scandinavian journal of work, environment health*:294-306.
- Sundstrup, Emil, et al., 2017, Cumulative occupational mechanical exposures during working

- life and risk of sickness absence and disability pension: prospective cohort study. Scandinavian Journal of Work, Environment & Health:415-425.
- Sundstrup, Emil, et al., 2021, Importance of the working environment for early retirement: prospective cohort study with register follow-up. International Journal of Environmental Research Public Health 18(18):9817.
- Statens arbejdsmiljøinstitut (STAMI): Hva er organisatorisk arbejdsmiljø? - STAMI (Hentet den 17/09-2024)
- Sørensen et al., 2008, Tidsskrift for Arbejdsliv: Indledning. 10 årg. nr. 4. 2008. s. 5-10.
- Vaaben, Nana, Olesen, Kristian Gylling og Gylling Martin, 2023, Should I stay or should I go? Moralsk stress som push-faktor i politi, folkeskole og ældrepleje, Tidsskrift for arbejdsliv 25(1)